

ОБИЧАЙНО-ОБРЕДНИ ИГРИ И ХОРА В БЪЛГАРСКАТА ТРАДИЦИОННА КУЛТУРА

Румяна Вангелова Филкова

**Академия за музикално, танцово и изобразително
изкуство „Асен Диамандиев”, гр. Пловдив**

Резюме: В настоящата статия се разглеждат някои обичайно-обредни игри и хора с техните индивидуални черти и разнообразие от ритуални изяви, маниер на изпълнение, конкретни външни форми и магия на танца, в които народът е вярвал и изпълнявал.

Ключови думи: игри и хора, символика, форма, обред

COMMON RITUAL PLAYS AND DANCES IN BULGARIAN TRADITIONAL CULTURE

Rumyana Vangelova Filkova

Academy of Music, Dance and Fine Arts „Asen Diamandiev”, Plovdiv

Summary: This article describes some of the common ritual plays and dances and their individual characteristics along with variety of ritualistic expressions, style of the expressions, specific outside forms and the magic of dance which Bulgarian people had believed in throughout many centuries.

Key words: Plays and dances; symbols, form; ritual

Различните периоди от сложното културно-историческо битие на фолклора ни предоставят свидетелства за специфичния начин на живот, норми на поведение, типове на общуване и синтезирана колективна енергия, отразена в танцови прояви, чертаещи пътя на българската традиционна култура и както

отбелязва Катя Кайрякова „Българският фолклорен танц е едно ярко и красиво народно творение, което се явява специфично емоционално художествено изображение на многовековния и многообразен живот на българина. В специфична художествена форма се разкрива и претворява духовния живот на народа, неговия бит, естетически вкус и идеал.” [7] Разглеждайки народното наследство ние откриваме съхранени модели на обредния светоглед, проявяващ се в първични „магически” танцови изпълнения от несложни стъпки и движения със заклинателна повторемост. Народните обичаи разкриват един голям обзор от обреди, вярвания, суеверия и заклинания, които нашият народ изпълнява от векове. Обредните действия, които се изпълняват във всички обичаи, са свързани с предпазване от зли сили и осигуряване на берекет, здраве, плодородие на земята и човека. Всички тия заклинания се осъществяват с помощта на словото, песента и танца.

По време на танца се извършва една вътрешна трансформация, която извлича танцуващия вън от заобикалящия го свят. Преживява се чувство на пробив от едно равнище на действителност към друго. Изгражда се мост между физическа и духовна реалност.

Българският обреден танц е дълбоко подчинен на сакралното тайнство. Той въздейства силно върху самосъзнанието на хората – били те непосредствени участници, изпълнители, преносители на тайнството или наблюдатели. При обредните танци изпълнителите не играят, за да проявят танцувалното си майсторство, да изразят празничното си настроение или да се срещнат и осъществят социални контакти с други хора. Те напускат реалния свят и се пренасят в друго измерение, където извършват магически действия с определена мисия. Например коледарите от Ямболско идват „оттатък долу”, от долна земя. Стопаните възприемат танците им като средство за осигуряване на здраве и берекет. Затова те са чакани с нетърпение и добре дошли във всяка къща. В сакралното време на “мръсните дни” момците не само са посредници между живи и мъртви. Те стават проводници и носители на продуциращи сили. Целодневното

обредно действие на лазарките от Софийско да играят бавно ритуално хоро около „кошерът с пчелите” е доказателство, че стопаните възприемат танците им като средство за осигуряване на здраве и берекет. Затова те са чакани с нетърпение и добре дошли във всяка къща. А песните им са изключително разнообразни: за стопанин, за стопанка, за децата, за ерген или мома. Всички са възторжена възхвала на любовта, женитбата, семейството и очакваното бъдещо плодородие.

При обредните кукерски игри от Тракия едно от най-същностните действия е мълчанието на кукерите. Мълчат маскираните кукери, а за разлика от тях предводителят благославя, слави и командва. И докато мълчейки дрънчат с хлопките си в ритъма на танца, “булката” реди и благославя. *„Благословията е също циклично организирана. Ритмиката се подчертава от раздрънкването на хлопките на кукерите, което разделя благословията на равни интервали. Раздрънкването и тресенето на хлопките спрямо структурата на благословията играят ролята на рефрен. В този случай рефренът е тип сакрална формула, която трябва да предотврати, да попречи на нещо, което би могло да развали благопожеланието”* [1]. Движенията имитиращи полов акт с кукерската “булка”, както и подскачането, газенето, тъпченето в определен ритъм, са свързани със стимулирането на плодородието в природата и човека. Хореографския строеж на танцовото изпълнение от участниците е подчинено най-често от подскоци, прескоци и стъпки в бавно и умерено темпо. Игрите им са съпроводени от гайда или тъпан, като мелодията в повечето случаи потъва в силния звън на хлопките им.

Един от най-съществените, силни обредни моменти, с който започва „Сватбата” е приготвянето на „медениците”. Замесването на обредните хлябове е от зълвите, които трябва *„да са непременно с баща и майка”*, облечени в нова премяна и с нови необходими за обреда предмети. Докато тестото втаса около него се изпълнява определено обредно сключено хоро на песен в размер 2/4. Участниците са обърнати към центъра на кръга.

1 такт

На „раз” – стъпка с десния крак вдясно, а левият преминава в отворена свивка

На „два” – стъпка с левия крак, кръстосан пред десния, който преминава в положение на отворена свивка

2-такт

На „раз” – стъпка с десния крак вдясно, левият заема положение на отворена свивка

На „два” – десният крак изпълнява пружинка

3 такт

На „раз” – стъпка с левия крак до десния, като десния заема положение на отворена свивка

На „два” – левия крак изпълнява пружинка

В примера от Ямболско *„отличителна черта на хорото е опростена структура от ниски стъпки и леки пружинки изпълнявани в посока надясно, несинхронизиращия ритъм с танцовите движения е в сключен кръг и хват за пояс”*. [2] Етнохореоложката Анна Илиева ги окачествява като *„старинни женски ходени хора, носещи богата гама от древни смисли с освежаващо поменен характер”*. [3]

Обредният смисъл и духовното послание на Еньовденските игри и хора аналогично са свързани със слънчевата символика (колело), която се открива в големите венци, които се вият на този ден около Еньовата буля и с обредните хора изпълнявани в сключен кръг. Сутрин рано момите берат билки, тъй като силата им е най-голяма и конкретният им брой е 77 и половина, с целта *„да лекуват всички болести в семейството”*. Според вярванията водата в реките и кладенците на този ден е лечебна, тъй като Слънцето се е *„окъпало в нея”*. Затова момите участнички в обреда се къпят сутрин рано за здраве и *„да не ги любят змейове”*, след което отиват към нивите в посока от изток на запад.

Придвижването на участничките в обряда се извършва с бавно затворено хоро от несложен хореографски строеж в размер 2/4.

Исходно положение на краката – шеста позиция, ръцете са заловени за длани и са свити в лактите. Участниците са обърнати в посока напред-вдясно.

1 такт

На „раз”- стъпка с десния крак в посока напред, ръцете се спускат надолу.

На „два” – стъпка с левия крак в посока напред, ръцете довършват спускането в посока надолу

2 такт

На „раз” – стъпка с десния крак в посока напред

На „два” – подскок на десния крак, левият преминава в положение на полуотворена свивка

3 такт

На „раз” – стъпка с левия крак вляво, тялото се обръща с лице към центъра на хорото, ръцете се свиват в лактите.

На „два” – десния крак изпълнява подчертана стъпка до левия, ръцете изпълняват пружинка.

Примерът от Елховско сам по себе си убедително подчертава връзката танц-обряд. Движенията са плавни, тържествени, изпълнявани с особена лекота в приклекнало положение. Всички участнички пеят в унисон, като песните не губят връзката си с обредната символика. Значението на външната кръгова форма на хорото е основен компонент съставлящ символа на живота на здравето и плодородието.

Магията на българския обреден танц е намерила място и в обичая „Дрельо” от Югозападна България. Типични за него са момински игри, изпълнявани от втория до четвъртия ден след Великден. Отличават се с развито сюжетно действие, включващо трите музически дейности – песен, слово, танц в съчетание с конкретен костюмиран персонаж.

В запазения ритуал се наблюдават редица обредни действия, в които се акцентира символизация на един от най-важните моменти в живота на човека „сватбата”. Разиграването на брачната тема е забележителен етап и подготовка от процеса на социализиране, в който момите се подготвят за предстоящата промяна в живота им. Първоначално те са наловени на верига в кръг и изпълняват бавно хоро на песен с леки почти ходени движения. Показателни са различни варианти, един от които има следният вид: „Дрельо” е мома преоблечена в мъжки дрехи (потури, червен мъжки пояс и препасана сабя, пищов), която стои в средата на моминското сключено хоро, осъществено на мегдана (хорището). Участничките изпълняват специално подготвени песни за обреда, докато главният персонаж е легнал в центъра на хорото и имитира, че е заспал. На думите „*коя си аресаи, граби да грабиме*”, Дрельо се събужда и грабва мома от хорото, като се отдалечават с цел да се оженят и всички се втурват да ги догонят, но не успяват да ги стигнат. След известно време главният персонаж се връща отново на хорището и играта се повтаря до оженването на Дрельо за всяка мома участвала в обреда.

В една или друга степен ние сме свидетели как жената се травестира като „мъж”, който (както в живота) остава активен спрямо момата. Игровото поведение на момите е фон, върху който се откроява продуциращата сила на мъжкото начало. Обредните действия имат съдържателен план, символизиращ раздяла с моминството, „*плачът*” по откраднатата мома и „*оженването*” им за Дрельо.

Представените обичайно-обредни игри и хора можем смело да кажем, че имат универсални измерения в системата на фолклорната ни култура. Достигнали до нас те са обобщили по някакъв начин конкретните смисли за по добър живот, в които хората са вярвали и са стремели да спазват. Силното вътрешно усещане „*знанието*”, кое може и кое как се прави, се е предавало по традиция. Общата двигателна емоция от танца обединява мислите на участниците и им дава надежда за бъдещето. Факт е, че обичайно-обредните игри и хора носят ярки белези на първичност по отношение на външната старинна форма, подредба на

участниците, танцовата лексика, хватове и поведение. Те винаги съзнателно или несъзнателно са една от формите на диалог на човека с невидимото, отвъдното, свързано с вярата им за здраве, берекет и плодородие .

Библиография

1. **Андонов, А.** Традиционни кукерски игри в Ямболския край. Сп. Музикални хоризонти, бр. 9, София, 2005, с.14.
2. **Андонов, А.** Сватбени игри и хора от Ямболско. Пловдив, 2014, с. 16–17.
3. **Елиаде, М.** Сакралното и профанното. София, 1998.
4. **Живков, Ив., Т.** Обреди и обреден фолклор. София, 1981.
5. **Илиева, А.** Бавните хора в българската фолклорна обредност. Сп. Танцово изкуство, София, 1986, с. 39.
6. **Иванова, Р.** Българската фолклорна сватба, София, 1948.
7. **Кайрякова, К.** Семиотичен анализ на фолклорния танц, като основно изразно средство в българската народна хореография. Годишник на ВСУ, Варна, 2016, с. 262–265.
8. **Кацарова, Р.** Български танцов фолклор. София, 1955.
9. **Краев, Г.** Маска и було „Българските маскарадни игри“. София, 2003.
10. **Миков, Л.** Български Великденски обреден фолклор. БАН, София, 1990.
11. **Щърбанова, А.** Танцът като пътуване в света на сакралното. Сп. Български фолклор, кн. 1–2, София, 1995.